

Dede Korkut (Korkut Ata), Oğuz Türklerinin eski destanlarında yüceltip kutsallaştırılmış; bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilatını koruyan yarı-efsanevi bir bilgedir ve Türkler'in en eski destanı olan Dede Korkut Kitabı'ndaki hikayelerin anlatıcısı ozandır.

Adı, tarihî kaynaklarda ve çeşitli Oğuz rivayetlerinde kimi zaman sadece "Korkut", kimi zaman "Korkut Ata" olarak geçer; Batı Türkçesinde "Dede Korkut" olarak da anılır. Sirderya havzasında tespit edilmiş halk anlatıları onu bir baksı (Şaman) olarak tanıtırken yazılı kaynaklarda hükümdarlara vezirlik, müşavirlik yapmış bir Müslüman Türk velisi olarak tanıtılmıştır. Oğuzların İslâm'ı kabul edişlerinden önceki dönemlerin bir kâhini (kam, baksı) olduğu, İslâmlaşma sürecinde kültürel değişime paralel olarak bir evliya kimliğine büründüğü düşünülür.

Kazak ve Kırgız bahşılarının piri olarak da tanınmaktadır. Bir söylenceye göre Kırgız şamanlarına kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretmiştir.

Halk rivayetlerine göre aydın, berrak gözlü dev kızından dünyaya gelen Dede Korkut'un hayatı hakkında tarihi kaynaklardaki bilgiler birbirinden farklıdır. Korkut Ata'dan bahsedilen en eski tarihî kaynak İlhanlı veziri Reşidüddin'in Câmîü't tevârih'idir. Tabip Reşidüddin'in 1305 yılında bir heyetle yazdığı bu ünlü kitapta dört Oğuz hükümdarının çağdaşı olarak Korkut'tan bahsedilir. Bu esere göre Korkut, Bayat boyundan olup Kara Hoca'nın oğludur. 295 yıl yaşamıştır. Oğuz sülalesinin dokuzuncu hükümdarı İnal Sır Yavkuy zamanında ortaya çıkmış, onuncu hükümdar Kayı İnal Han'ın ve ondan sonraki üç Oğuz hükümdarının müşavirliğini yapmıştır.

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'nin kaleme aldığı ve Saru Saltuk'u konu alan Saltukname (1480)'ye göre Korkut Ata Osmanoğulları ile aynı soydandır. Eserin ikinci ve üçüncü cildinde Osmanoğulları'nın soyu İshak peygamberin oğlu Ays nesline dayandırılmakta ve Korkut Ata soyundan oldukları belirtilmektedir.

Tebrizli Bayatî Hasan b. Mahmûd'un eseri olan Câm-ı Cem-Âyin (1481) adlı Osmanlı silsilenamesine göre Korkut Ata, 28. Oğuz Hanı Kara Han tarafından Medine'ye gönderilmiş, İslam peygamberi ile tanıştıktan sonra Oğuzlar'a İslamiyet'i öğretmekle görevlendirilen Selman-ı Farisi ile birlikte dönmüştür. Aynı kaynakta onun Ürgenç Dede adlı bir oğlu olduğu kayıtlıdır.

15. yüzyılda kaleme alınan Velâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî'de Korkut Ata, Türk söylencelerinde Hanlar Han'ı olarak adı geçen Oğuz padişahı Bayındır Han ve onun beylerbeyi Kazan ile birlikte anılmıştır, bunların ölümüyle Oğuz cemaatinin dağıldığı söylenir.

Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın 1659-1660 yıllarında yazdığı Şecere-i Terakime adlı eserine göre Korkut Ata, Kayı boyundandır, Abbasiler devrinde yaşamıştır ve Oğuz ilinde çok sayılan bir devlet müşaviridir.

Ebülgazi Bahadır Han'a göre 295 yıl, bir halk rivayetine göre 100 yıl yaşamış olan Dede Korkut'un ölümü hakkındaki rivayetler de çok çeşitlidir. Kazaklar arasında yaygın olan menkıbeye göre yirmi yaşında iken rüyasında aklar giymiş bazı yaratıklar ona kırk yıl yaşayacağını haber vermiş, bunun üzerine Korkut ölümsüzlük istemeye karar vermiştir. Karşılık beklemeden hastalara yaptığı yardımlar Allah katında makbule geçmiş ve bir gün uykuda iken Allah ona, "Ölümü kendin arzu etmedikçe ölmeyeceksin" demiştir.

Bir başka rivayete göre Korkut Ata uzun süre ölümden kaçmak istemiş ama nereye gitse "mezar arayan Korkut için" mezar kazan birilerini görmüştü. Sonunda 300 yaşında iken kendisi için kazılan mezarlardan birinin yanında ölmüştür. Dede Korkut'un ölümden kaçma çabası, Sümerler'de Gilgamiş Destanı'nda Gilgamiş'in ölümsüzlüğe ulaşma uğraşları ile anlatılan ölümsüzlük arayışının bir uzantısı olarak düşünülebilir.

Azerbaycan'da ve Anadolu'da Dede Korkut'a ait olduğu iddia edilen kimi mezarlar vardır.

1638 yılında Alman imparatorunun Moskova ve İran elçisi Adam Olearius, Dede Korkut'un Demirkapı- Derbend şehri yakınlarında "İmam Korkut" adlı bir İslam velisinin mezarını gördüğünü anlatmıştır. İran ve Dağıstan Tatarları arasındaki sınırı belirleyen küçük bir ırmağın kenarında bulunan mezar, kaya içine oyulmuş büyük bir mağara şeklinde olup tabutu dört tahtadan yapılmıştı. Olearius'un yerlilerden dinleyip aktardığı söylenceye göre kopuz çalıp şiirler söyleyen bu İslam velisi, peygamberin yakınlarından ve onun ölümünden sonra 300 yıl daha yaşamıştı. Putperest Lezgiller'i İslam'a davet için gittiği sırada öldürülmüştü.

Evliya Çelebi Seyahatname'de, 1647'de Demir Kapu'da gördüğü ziyaretgâhın Dede Korkut'a ait olduğunu yazar. Olearius'un bahsettiği mezarı aramaya sonradan Rus doğubilimci Wilhelm Barthold da gitmiş fakat bulamamıştır. Mezarın zamanla kaybolduğu düşünülür.

Evliya Çelebi 1655'te gördüğü Ahlat'tan bahsederken de "Ahlat'ta yatanlardan birisi de Korkut Han'dır şeklinde bahseder.

Sirderya havzasında yaşayan Kırgız, Kazak, Karakalpak ve Türkmenler tarafından ziyaret edilen ve Korkut Ata'nın kabri olarak bilinen bir mezar daha vardır. Kalinski ile Kızılorda arasında Sirderya nehrinin Aral gölüne yakın bir yerinde sahilde bulunmaktadır.

Bayburt'un n güney doğusundaki Masat köyünün hemen çıkışında halk arasında Ali Baba Türbesi denen Türkmen türbesinin Dede Korkut 'a ait olduğu iddia edillir. Bu tez, şair Orhan Şaik Gökyay tarafından ortaya atılmıştır.